

Český agrarismus

Zvláštnosti českého agrárního hnutí

- ideová a politická orientace českého agrárního hnutí byla odlišná od obecného západoevropského trendu i od situace ve východní Evropě
- zvláštnosti historického a politického vývoje české společnosti a zvláštnosti vývoje její sociální struktury
- výjimečná byla i politická váha českého agrárního hnutí – agrární strana měla v českém (československém) stranickém systému dominantní postavení

Sociální základna českého agrarismu

- početný selský stav, který od poloviny 19. století zažíval hospodářský a sociální vzestup
- tři čtvrtě miliónu vlastníků selské půdy s průměrnou rozlohou pozemků 5 ha
- česká podnikatelská vrstva se vytvářela především v oblastech spjatých s venkovem (cukrovarnictví atp.)

Sedláci, nositelé selského sebevědomí

- odstup od aristokracie
- vymezení vůči městu a měšťanské společnosti
 - urbanizace venkovského života
 - do vesnického prostředí se z města přenášely četné inovační impulzy, ba i mravy a zvyklosti, zejména pak praktiky z oblasti podnikání
 - vznik české buržoazie z venkovského prostředí: ekonomické konflikty (pěstitelé x zpracovatelé), ale i spory kulturní
 - upevnění identity venkova a selského sebevědomí se později promítlo do ideologie českého agrarismu.

České politické spektrum

- Národní strana: původně jediná reprezentace českého politického národa (poté název „staročeši“) – spíše „salónní a sněmovní politika“ (kuriový systém voleb do zákonodárných sborů)
- 1874 odštěpení Národní strany svobodomyšlné („mladočechů“): rozpor „politický“: vztah k Vídni, odpor proti spojení se šlechtou a větší důraz na občanské svobody, snaha získat podporu v široké veřejnosti vč. venkova

- v soupeření s staročechy se mladočeši opřeli o venkov a snažili se ho organizačně podchytit
- k tomu přispěla agrární krize 80. let ohrožující především vyspělejší zemědělská odvětví (řepařství)
- odpor proti spojení staročechů s konzervativní rakouskou vládou Eduarda hraběte Taaffe 1879-93 (zde podobná situace se Skandinávií – odpor široké liberální fronty opírající se o venkov proti konzervativnímu městskému centru)
- slabé postavení katolické církve v české společnosti, náboženský rozpor se aktivoval až později.

- 1889: Selská jednota pro království české (v rámci mladočeské strany): liberální, antiklerikální program
- 1891: přelomové volby do říšské rady, mladočeši se stávají dominující silou české politiky - to ale akcentuje konflikty (především zájmové) se sítí rolnických organizací
- 1897: Sdružení českých zemědělců (více konzervativní program, zahrnující i velkostatky – tendence ke stavovské organizaci)
- 1899: samostatná Česká strana agrární

Volební reforma – politická křížovatka agrární strany

- v r. 1903 ještě předpokládala zachování nerovného hlasovacího práva; stavovské pojetí společnosti, protiklad mezi stavy a stranami je protikladem mezi venkovem a městem
- širokým vrstvám českého venkova nemohlo ovšem nerovné volební právo vyhovovat
- proti konzervativnímu velkostatkářskému křídlu se zformovala silná maloroľnická opozice, která si již koncem roku 1905 vynutila revizi stranického programu:
 - nerovné hlasovací právo, založené na stavovských zájmech, bylo v programu nahrazeno všeobecným hlasovacím právem
 - tato programová změna měla pro další vývoj agrární strany zásadní význam

- V letech 1905 - 1910 boj dvou křidel : konzervativního (velkostatkářského) s představou stavovské strany středních a větších roľníků a progresivního s představou strany celého venkova, schopné konkurovat sociální demokracii - vítězí progresivní křídlo (Antonín Švehla)
- postavení agrární strany posíleno volebním systémem do říšské rady (absolutní většina)
- vznik české agrární strany: v podstatě splněny podmínky pro vznik silné strany – např. určitá slabost městských center – povolání v zemědělství, lesnictví, rybářství stejně početná (procento populace) jako v průmyslu a výrobních závodech (ještě v době 1. ČSR)

Volby do říšské rady v letech 1907 a 1911

ČECHY – pouze české strany	1907		1911	
	% hlasů	počet mand.	% hlasů	počet mand.
Sociální demokraté	39,8	17	36,5	14
Soc. dem. – centralisté	-	-	0,2	-
Národní socialisté	10,3	9	9,7	15
Klerikálové	11,9	7	11,9	-
Agrárníci	22,0	23	26,4	30
Realisté	0,9	1	0,7	-
Státoprávní radikálové	1,1	-	2,4	1
Mladočeši	11,3	14	9,8	14
Staročeši	1,4	2	0,4	-
Nezávislí kandidáti	1,3	1	2,0	-

Zdroj: Dějiny Československa v datech, Praha: Svoboda, 1968, s. 464.

Volby do říšské rady v letech 1907 a 1911

Morava – pouze české strany	1907		1911	
	% hlasů	počet mand.	% hlasů	počet mand.
Sociální demokraté	30,7	5	26,5	11
Soc. dem. – centralisté	-	-	2,5	-
Národní socialisté	1,0	-	2,2	1
Klerikálové (lidová strana)	29,8	10	36,6	7
Agrárníci	15,8	4	18,9	6
Realisté	2,4	1	1,5	1
Mladočeši	11,4	4	8,5	4
Staročeši	6,7	5	2,1	-
Nezávislí kandidáti	2,1	1	1,2	-

Zdroj: Dějiny Československa v datech, Praha: Svoboda, 1968, s. 464.

Postavení agrární strany za 1. československé republiky

- Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu (název od r. 1922)
- po rozpadu sociální demokracie 1920-21 nejsilnější československá politická strana
- silný koaliční potenciál ve vztahu k socialistickým i občanským stranám, k „Hradu“ - přítomnost ve všech vládách republiky, od r.1922 předsednictví vlády (s výjimkou úřednické v r.1926)

- alternující koalice: 1919-20 rudozelená, 1920-26 všennárodní (1920 - 25 „Pětka“), 1926-1933 „panská koalice“, 1933-38 všennárodní
- monopolní postavení na venkově: pozemková reforma, obhajoba zemédeľských zájmů, množství přidružených družstevních organizací (obchodní, peněžní atd.)
- ideologie agrarismu: zásadní hospodářský význam venkova, jeho mravní čistota. Koncepce „agrární demokracie“, vyústění historických tradic ve vznik agrárního hnutí.

- vliv na zahraniční politiku (ekonomické zájmy komplikující Malou dohodu – např. ochranná celní politika)
- kontrola hospodářských monopolů
- po Mnichovské dohodě základ Strany národní jednoty (Národního souručenství)
- po r.1945 pod tlakem KSČ a prezidenta Beneše a se souhlasem ostatních stran neumožněna obnova agrární strany

Volby do poslanecké sněmovny v letech 1920-1935

Nejdůležitější české, resp. čl. strany	1920		1925		1929		1935	
	% hlasů	počet mand.	% hlasů	počet mand.	% hlasů	počet mand.	% hlasů	počet mand.
komunisté	-	-	13,2	41	10,2	30	10,3	30
sociální demokraté	25,7	74	8,9	29	13,0	39	12,6	38
národní socialisté	8,1	24	8,6	28	10,4	32	9,2	28
lidovci	7,5	21	9,7	31	8,4	25	7,5	22
živnostníci	2,0	6	4,0	13	3,9	12	5,4	17
agrárníci	13,6	40	13,7	46	15,0	46	14,3	45
národní demokraté	6,3	19	5,0	14	4,9	15	5,6	17

Zdroj: Dějiny Československa v datech, Praha: Svoboda, 1968, s. 466.

Reprezentace agrárních zájmů po r.1945

- odsun: skoro třetina zemědělské půdy přidělena – záměr: rozdrobit půdní fond a posílit malovýrobu, rovněž získat voliče (největší aktivita KSČ)
- volby 1946: převážnou část venkovského elektorátu získala KSČ (až 70 % v nově osídlených oblastech)
- Hradecký program 1947: revize pozemkové reformy - červen 1947, nejv. výměra 50 ha
- v úplnosti prosazena v r.1948: 996 000 ha

Kolektivizace

- červen 1948: rezoluce Informbyra o Jugoslávii („spouštěcí impuls“)
- ÚV KSČ listopad 1948 (omezovat kapitalistické živly na vesnici, rozšířit družstevnictví, vybudovat velkovýrobu)
- únor 1949: zákon o JZD

Kolektivizace

- využití stávajících norem k administrativnímu nátlaku (sclovací zákon, dodávky...)
- propaganda: vesnický boháč (kulak)
- akce Kulak: „směrnice tří ministrů“ (zemědělství, spravedlnost, vnitra) 1951: kolektivizace administrativně bezpečnostní proces (procesy, vystěhování, vylučování ze škol - 1952)

Etapy a výsledky

- akce K pozastavena květen 1952, obnovena listopad („Soustava administrativních opatření proti vesnickým boháčům“), zastavena červenec 1953, zrušena leden 1954
- 1953 „klíčavský projev“ A. Zápotockého (1.8.) („kdo chce může jít“ – vystoupit z JZD)
- 1955 závěrečná fáze kolektivizace: kombinace agitační kampaně a dodávkových povinností – smíření většiny venkovského obyvatelstva se situací

Etapy a výsledky

- naprostá sociální přestavba českého venkova
- kolektivizaci je možné chápat jako jistou formu „nepřímé urbanizace“
- družstva jsou československou tradicí, JZD ovšem družstva jiná - výrobní, nikoli družstva majitelů (odměňování podle práce)

Reprezentace agrárních zájmů po r.1989

- vytváření českého stranického systému: hlavní rozpory stát – občanská společnost (OF) a centrum – periferie (slovenské strany), dále rozpor třídní (pravice – levice) (Jiří Kunc: konflikt o míru inherence „sociální“ (obč. skupin) do politického procesu)
- rozpor město – venkov ztratil sílu (sociální změny, kolektivizace) (ostatně jako v západoevropských zemích před několika desítkami let)

Pokusy o vznik agrární strany

dvě skupiny stran:

- republikánsko-agrární (zájmy soukromých zemědělců)
- družstevnické
- celá řada drobných subjektů republikánsko agrárních, 1992 integrace: *Česká a moravská agrární strana* (převzala později historický název *Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu*) - komunální volby 1994: 0,01 %

Družstevnické strany

- 1990 *Česká zemědělská strana* (vazby na Slušovice: František Trnka), kandidovala v rámci uskupení *Společenství zemědělců a venkova* – elektorát převzalo HSD-SMS (Hnutí za samosprávnou demokracii – společnost pro Moravu a Slezsko)
- 1991 *Liberálně sociální unie* (Zemědělská strana, Československá strana socialistická, Strana zelených, Politické hnutí členů ZD - Hnutí zemědělců) 1992: 6,52 % - problém nejednota
- 1994 LSU spolu s Českomoravskou stranou středu (nástupce HSD-SMS) ustavilo *Českomoravskou unii středu*
- volby 1996: hlavní agrární téma již nikoli otázka vlastnictví, ale míra státní regulace: ČSUS propad

Parlamentní volby v letech 1992 a 1996

Politická strana	1992		1996	
	Volební zisk v % hlasů	Počet mandátů	Volební zisk v % hlasů	Počet mandátů
KSČM	14,05	35	10,33	22
ČSSD	6,53	16	26,44	61
LSU	6,52	16	-	-
HSD-SMS	5,87	14	-	-
KDU-ČSL	6,28	15	8,08	18
ODS	29,72	76	29,62	68
ODA	5,93	14	6,36	13
SPR-RSČ	5,98	14	8,01	18

Zdroj: volební server ČSU – volby.cz

Reprezentace zemědělských zájmů

- ekonomické (profesní) zájmové organizace, tj. Zemědělský svaz (bývalý Svaz zemědělských družstev a společností), Asociace soukromého zemědělství a Agrární komora České republiky
- orientace na významné politické strany, pomocí personálního propojení s nimi ovládnout Agrární komoru a ustavit tak vytvořit tak přímé kanály k ovlivňování politického rozhodování

- Úspěšný v tomto úsilí byl Zemědělský svaz orientující se na ČSSD, jehož představitelé nejdříve v r.1997 ovládli Agrární komoru a v r.1998 se jeho bývalý předseda Jan Fencel stal ministrem zemědělství.

Nekonvenční politická participace

- od r.1993 byly častým nástrojem prosazování zemědělských zájmů protestní akce
- 1993 „lanžhotská blokáda“ (Svaz zemědělských družstev, pozdější prezident Agrární komory V.Hlaváček)
- další vlna podzim 1998 (subvencované dovozy komodit z EU)
- podzim 2002 (výše přímých plateb po vstupu do EU a kvót, dle nichž se rozpočítávají)

Zkoumání nekonvenční participace

- Charles Tilly: sociální hnutí jako „trs událostí“ – roviny individuálního jednání, narace, jednotlivých událostí: možnost soustředit se na „choreografii“ protestů
- důležitá není ani tak obsahová stránka protestů jako narativní (vyprávěcí) a legitimizační

Zemědělské protesty v ČR

- ustálená choreografie – 1) radikální požadavky, 2) dramatizace médií, 3) protestní akce mírného charakteru, 4) jednání s neurčitým vyústěním
- málokdy jde o samotné požadavky (2002 se nakonec více jednalo o požadavcích vůči ministerstvu než vůči EU)
- termín vždy po nástupu nového ministra zemědělství z prostředí zem.svazů – „testování spřízněnosti“?
- jde o protest či „podporu“? Podstata – udržet vazbu a propojení mezi zájmovými organizacemi a Ministerstvem zemědělství

Reflexe zemědělství ve volebních programech

Reflexe vlastnictví ve volebních programech z roku 1990

různé formy vlastnictví	soukromé vlastnictví
OF	ČSL
- rozvoj družstevních i soukromých forem zemědělského podnikání	- družstvo je svobodně sdružení vlastníků a jeho základem je soukromé vlastnictví
KSČS proti likvidaci zem. družstevnictví (vlastnictví nezmíněno)	

Reflexe vlastnictví ve volebních programech 1992

různé formy vlastnictví	soukromé vlastnictví
ZEMĚDĚLSKÁ STRANA	KDU-ČSL
- družstva jsou jednou z forem vlastnictví	- rodinné farmy vedle transformovaných družstev (míněna družstva vlastníků)
- všichni družstevníci mají právo podílet se na majetku, který vytvořili	ODS
HSD-SMS	- družstva vlastníků
- všechny formy vlastnictví musí být rovnocenné	ODA
OH	- důsledná privatizace zemědělství, včetně subjektů vzniklých po transformaci dosavadních zemědělských podniků
- ekonomika složená ze soukromého, družstevního i státního sektoru	- důsledně naplnění restitučních nároků původních vlastníků
ČSSD	D'92
- rovnost vlastnických forem	- velká soukromá hospodářství nebo sdružení či družstva vlastníků
KSČM	
- proti likvidaci zemědělského družstevnictví	
SPR-RSČ	
- vedle sebe musí existovat jak družstevní, tak soukromý sektor	

Reflexe vlastnictví ve volebních programech z roku 1996

různé formy vlastnictví	soukromé vlastnictví
ČSSD	ODS
- není pro nás důležitá podnikatelská forma, vážíme si stejně družstevníků, poctivých podnikatelů i soukromě hospodářících rolníků	- rychlé vypořádání restitucí a dokončení privatizace zemědělských podniků, což ve svém důsledku přinese likvidaci podniků neefektivních
- odstraníme pravidla znevýhodňující zemědělská družstva	ODA
ČMUS	- dokončit restituce a privatizaci
- k formám vlastnictví se nevyjadřuje	- transformaci zemědělství směřovat ke vzniku konkrétního soukromého vlastnictví
SD-LSNS	KDU-ČSL
- k formám vlastnictví se nevyjadřuje	- dokončení transformace vlastnických vztahů;
- požaduje „daňové úlevy pro družstva, která se začnou s podíly vypořádávat v předstihu“	- prosazovat úpravu zákona o dani z příjmů (umožnit družstvům a obchodním společnostem, aby náklady na restituce postupně odepisovaly ze základu daně)
LEVÝ BLOK	
- obviňuje vládu ze snahy zničit „nesprávné“ a prosadí „jedině správné“ formy vlastnictví	
KSČM	SPR-RSČ
- dobrovolné sdružování vlastníků i zaměstnanců	- stejné podmínky pro různé formy podnikání v zemědělství

Otázka trhu ve volebních programech z roku 1996

regulace (ochrana) trhu	liberalizace trhu	
ČSSD	KDU-ČSL	ODS
- „postupné přizpůsobování standardům Evropské unie, včetně systému zaručených minimálních cen a kvót“	- využít všech možností „k nezbytné ochraně českého zemědělského trhu“	- zachovat současnou rovnováhu mezi dovozem a vývozem potravin
- „překonání tržního znevýhodnění prvovýroby levným úvěrem“	- podpora exportu „agrárních specialit ČR“	„Budeme prosazovat takovou úroveň ochrany trhu, která odpovídá úrovni ochrany našich hlavních obchodních partnerů.“
	ODA	
	- kritika protekcionismu na zahraničních trzích	
ČMUS	- požadavek odstranění diskriminace při jednání s EU	
- „ochrana vlastní produkce“		

Závěry

- otázky spojené s transformací zemědělství a s agrární politikou patří k důležitým faktorům diferenciací politického spektra.
- otázky zprostředkování zemědělských a venkovských zájmů zůstávají i nadále aktuální.
- vzrůstá význam problematiky nekonvenční politické participace zemědělského a venkovského obyvatelstva.

Rozšiřující literatura

- Čmejrek, J. Bubeníček, V. Čopík, J. (2010) Demokracie v lokálním politickém prostoru. Specifika politického života v obcích ČR. Praha: Grada.
- Hloušek, V. Kopeček, L. (2010) Politické strany. Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě. Praha: Grada.
- Dostál, V. (1998) Agrární strana. Její rozmach a zánik. Brno: Atlantis.
- Blažek, P. Jech, K. Kubálek, M. (2010) Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Praha: Pulchra.

a další